

هنر موسیقایی و مقررات حمایتی آن در حقوق مالکیت ادبی و هنری

محمدهادی میرشمسی^۱

چکیده

هنر موسیقایی یک آفرینش و پدیده فکری در حوزه ادبی و هنری است که از اجرای یک اثر موسیقایی شکل می‌گیرد. اثر موسیقایی توسط مؤلف یا مؤلفانی (پدیدآورنده/پدیدآورندگان) پدید آمده، در حوزه حقوق مؤلف مطرح و حمایت می‌شود. اجرای اثر موسیقایی توسط اجراکننده یا اجراکنندگانی (هنرمندان مجری) چون خوانندگان و نوازندگان محقق می‌شود و در نتیجه اجرای اثر موسیقایی، هنر موسیقایی شکل می‌گیرد. با توجه به اینکه هنر موسیقایی ترکیب و آمیخته‌ای از اثر و اجراست، تبیین مفهوم و ماهیت آن نیازمند دقت است. ماهیت اثر موسیقایی در حقوق امروزی ایران مشخص نبوده، بیشتر تابع قرارداد است. علاوه بر این، اشخاص اثرگذار در آفرینش هنر موسیقایی مجموعه‌ای از پدیدآورندگان و اجراکنندگان هستند و مقررات ملی و بین‌المللی حاکم بر آنها در دو حوزه حقوق مؤلف و حقوق مرتبط (حقوق مجاور) وضع شده است. در مقررات مختلف بین‌المللی از پدیدآورندگان و اجراکنندگان آثار موسیقایی، کمینه حمایت پیش‌بینی شده و برای کشورهای عضو لازم‌الاتباع است. ایران به هیچ‌کدام از این مقررات بین‌المللی، چه در حوزه حقوق مؤلف و چه در حوزه حقوق مجاور، نپیوسته است. بنابراین همان‌گونه که دولت ایران متعهد به حمایت از هنر موسیقایی خارجی‌ان نیست، متقابلاً در چهارچوب مقررات بین‌المللی برای اتباع ایرانی حقوقی در خارج از کشور لحاظ نمی‌شود. به‌منظور حمایت شایسته از هنر موسیقایی ایرانی، وضع مقررات داخلی مناسب در خصوص حمایت از این هنر، به‌ویژه در حوزه حقوق مرتبط با توجه به معطل ماندن لایحه حمایت از حقوق مالکیت ادبی-هنری و بازاندیشیدن در خصوص پیوستن به مقررات بین‌المللی کپی‌رایت، امری ضروری است.

واژگان کلیدی: هنر موسیقایی، اثر موسیقایی، حقوق مؤلف، حقوق مرتبط، پدیدآورنده، اجراکننده

۱. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران، mh_mirshamsi@yahoo.fr

مقدمه

منظور از هنر موسیقایی، محصول نهایی است که در نتیجه آفرینش و اجرای اثر موسیقایی شکل می‌گیرد. حمایت از موسیقی، خواه با کلام یا بی‌کلام، به عنوان یک پدیده و محصول فکری و هنری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از آنجا که معمولاً هنر موسیقایی از فعالیت و همکاری اشخاص متعددی اعم از حقیقی یا حقوقی ناشی می‌شود، شناخت ماهیت این هنر، تعیین جایگاه و حقوق اشخاصی که در پیدایش آن نقش دارند و همچنین چگونگی حمایت از این اشخاص از دید حقوق مالکیت ادبی و هنری پیچیده بوده، مسائل گوناگونی را در پی دارد. از یک سو به علت ارتباط و نزدیکی حقوق مؤلف^۱ با حقوق مرتبط^۲ (حقوق مجاور)،^۳ شناخت مفهوم و ماهیت اثر موسیقایی و تمییز آن از اجرای موسیقایی ضروری بوده، ولی آسان نیست. هنر موسیقایی ممکن است ترکیبی از آثار هنری و اجراهای مختلف و ناشی از مشارکت جمعی باشد. از این رو، شناخت موقعیت و جایگاه اشخاص دخیل در شکل‌گیری هنر موسیقایی و به تبع تعیین حقوق آنها پیچیده خواهد بود.

از سوی دیگر، به علت گستردگی تجارت و دادوستد هنر موسیقایی و سهولت کپی و نقض حق در گستره جهانی، مقررات ملی برای حمایت از نقش آفرینان تولید و اشاعه آثار و اجراهای موسیقایی کافی نبوده، توسل به مقررات لازم‌الاجرای بین‌المللی و تلاش برای همسوسازی مقررات ملی ضروری است.

در این پژوهش، شناخت مفهوم و ماهیت اثر موسیقایی به عنوان جزء مهم و نخستین هنر موسیقایی و در ادامه شناخت مقررات ملی ایران و مقررات بین‌المللی حمایت‌کننده از این آثار مدنظر خواهد بود. شناخت اشخاص مختلف و متعدد مؤثر در خلق، تکثیر و انتشار اثر و اجرای موسیقایی از جمله

1. Author's Rights.

2. Related Rights.

3. Neighboring Rights.

آهنگ ساز^۱ و ترانه سرا^۲ (به عنوان مؤلفان^۳) و خوانندگان^۴ و نوازندگان^۵ (به عنوان اجراکنندگان^۶) در این پژوهش مورد بحث نخواهد بود.

گفتار اول - مفهوم و ماهیت اثر موسیقایی

بند اول - مفهوم اثر موسیقایی

مفهوم اثر موسیقایی^۷ در دوره رنسانس، هم‌پای ارتقای جایگاه و افزایش اهمیت سازندگان آثار موسیقایی شکل گرفت. تلقی اثر موسیقایی به عنوان کالای قابل تجارت، درآمدزا و سودآور در اواخر سده هجدهم اتفاق افتاد و به مرور، قوانینی به منظور آسان‌سازی و سامان‌بخشی مبادله آثار موسیقایی تصویب شد.^۸

اثر موسیقایی به هر نوع خلقی در زمینه موسیقی گفته می‌شود که می‌تواند شامل یک قطعه، آهنگ، سمفونی، کنسرت، اپرا یا هر نوع دیگری از موسیقی باشد. این اثر می‌تواند توسط یک یا چند آهنگساز خلق شده و توسط یک یا چند نوازنده اجرا شود. اثر موسیقایی معمولاً شامل ملودی^۹،

1. Composer.
2. Songwriter.
3. Authors.
4. Singers.
5. Musicians.
6. Performers.
7. Musical work.

۸. احمدی، بابک، موسیقی‌شناسی (فرهنگ تحلیلی مفاهیم)، نشر مرکز، چاپ اول، ۱۳۸۹، صص ۱۶-۱۵.

۹. ملودی (Melody/ Melody): ملودی زنجیره‌ای از صداها یا جداگانه و پیاپی است که در مجموع، کلیتی در خور تشخیص را می‌سازند. ملودی آغاز شده، پیش می‌رود و پایان می‌یابد و دارای جهت، شکل و پیوستگی است. حرکت بالا رونده و پایین رونده صداها زیر و بم ملودی، حسی از تنش و آسودگی، انتظار و رسیدن را در بر دارد و این همان، منحنی یا خط ملودیک است. حرکت ملودی با فاصله‌هایی کوچک که فاصله پویشی (Step) یا فاصله پیوسته نامیده می‌شوند یا با فاصله‌هایی بزرگتر که فاصله پرشی (Leap) یا فاصله گسسته نام دارند، صورت می‌گیرد. فاصله پیوسته، فاصله میان هر دو نت پیاپی در گام آشنایی دو، ر، می... است (فاصله میان دو تا، ر، تامی و...) فاصله‌ای که بزرگ‌تر از فاصله پیوسته باشد به عنوان یک فاصله گسسته شناخته می‌شود (برای نمونه فاصله میان دو تامی) کیمی ین، راجر، درک و دریافت

هارمونی،^۱ ریتم^۲ و بافت (تکسچر)^۳ است و می‌تواند برای انتقال احساسات، داستان یا فکر خاصی به شنونده باشد. اثر موسیقایی می‌تواند در فرم‌های مختلفی نظیر نت‌نویسی، ضبط شده یا حتی به صورت اجرای زنده تولید و ارائه شود. به موجب ماده ۲-۱۲۲ قانون مالکیت فکری فرانسه، هرکدام از ملودی، هارمونی و ریتم به شرط اینکه اصیل باشند، مورد حمایت خواهند بود.^۴ اثر موسیقایی در مقررات مالکیت ادبی و هنری ایران تعریف نشده و تنها در ماده ۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸) به عنوان یکی از آثار مورد حمایت این قانون نام برده شده است.^۵ پیش‌نویس قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی-هنری و حقوق مرتبط هم تعریفی از اثر موسیقایی ارائه نداده و تنها در بند ۴ ماده ۲، اثر موسیقایی با کلام و بدون کلام را در زمره آثار مورد حمایت قرار داده است. کنوانسیون برن نیز به عنوان نخستین و مهم‌ترین سند بین‌المللی در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری، آثار موسیقایی را تعریف نکرده است.^۶ طبق قانون کپی رایت ایالات متحده (ماده ۱۷ بخش ۱۰۱ USC)، اثر موسیقایی چنین تعریف شده: «هر اثر اصیل موسیقایی، چه با کلام و چه بدون

موسیقی، ترجمه حسین یاسینی، چشمه، چاپ دهم، ۱۳۹۰، ص ۹۶.

۱. هارمونی (Harmonie/Harmony): هارمونی تقارن آوایی دو یا چند نوای متفاوت یا گام است تا کد (آکورد) ایجاد نماید. ساختار ملودی اساساً افقی است، یعنی نامی است که به یک ترکیب خاص از گام‌ها داده می‌شود، در حالی که ساختار هارمونی عمودی است. جابجایی موقتی بین هارمونی‌ها، توالی و تسلسل کدها وجود دارد (Roland S. Rosen, Music and Copyright, Oxford, P. 153).

۲. ریتم (Rythme/Rhythm): سیلان منظم موسیقی در زمان؛ الگویی از نت‌ها و سکوت‌ها با کشش‌های منظم. نگارش ریتم در موسیقی نمایانگر کشش زمانی مطلق صداها نیست، بلکه مدت زمان تداوم یک صدا را نسبت به صداها دیگر در یک قطعه نشان می‌دهد. راجر، کیمی یین، همان، ص ۹۲.

۳. بافت یا تکسچر (Texture) در موسیقی به معنی تعداد لایه‌های صوتی هم‌زمان و ارتباط بین آنها در یک قطعه موسیقی است. به عبارت ساده‌تر، وقتی موسیقی در حال پخش شدن است، به تعداد صداهایی که این قطعه موسیقی را تشکیل می‌دهند، بافت می‌گویند.

4. Nicolas, Binctin, Droit de la propriété intellectuelle, P. 66.

۵. ماده ۲: «آثرهای مورد حمایت این قانون به شرح زیر است: ... ۴. اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد».

۶. برای اطلاعات بیشتر در زمینه حمایت از آثار موسیقایی در کشورهای یادشده، ر.ک. به: قانون مالکیت فکری فرانسه و آلمان، ترجمه ستار زکلام، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی، سال ۱۳۸۴ و کرنو، ماری، دولامبرتوری، ایزابل، سیرنلی، پیر، والر، کاترین، والر، فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلف و کپی‌رایت، ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی و پژمان محمدی، چاپ اول، دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.

کلام که در قالب نت یا ضبط شده یا هر شکل دیگر تجسم یافته باشد.» این تعریف شامل آهنگ‌ها، قطعات، اپرا و سایر اشکال موسیقی می‌شود.

جدای از قوانین، در ادبیات حقوق مالکیت ادبی و هنری، اثر موسیقایی به هر نوع تولید صوتی که دارای اصالت و خلاقیت باشد، اطلاق می‌شود. این می‌تواند شامل ترانه‌ها، قطعات ارکسترال، موسیقی متن فیلم‌ها، آهنگ‌های بدون کلام و سایر فرم‌های موسیقی باشد. برای اینکه یک اثر موسیقایی در حمایت قوانین مالکیت ادبی و هنری قرار گیرد، باید اصیل^۱ باشد. به این معنی که محصول تلاش خلاقانه نویسنده بوده، صرفاً کپی یا تغییر یک اثر موجود نباشد. علاوه بر آن، به صورت مادی مثلاً در قالب نت نویسی یا ضبط صوتی تثبیت شده باشد. ضرورت اصیل بودن از ماده ۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸) مستفاد است. آنجا که قانون مقرر می‌کند «آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید...». اثر مورد حمایت قانونگذار از دانش، هنر و یا ابتکار پدیدآورنده ناشی می‌شود؛ یعنی خاستگاه اثر دانش، هنر و یا ابتکار پدیدآورنده و در یک عبارت کلی و جامع «قوه خلاقه» او است. این امر به اصالت^۲ اثر تعبیر می‌شود.

علاوه بر اصالت، شروط دیگری نیز برای حمایت از اثر لازمند که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

- محسوس بودن شکل اثر: آن‌گونه که در ماده ۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان آمده، اثر زمانی مورد حمایت است که از ذهن خارج شود و به تعبیر قانون «پدید آید». ایده پدیدآورنده باید در قالب و حاملی ملموس تجلی پیدا کند. مثلاً در قالب موسیقی، مجسمه، صنایع دستی، نمایش و یا اثر نوشتاری.

- نخستین انتشار: حمایت از مالکیت فکری و به‌طور خاص مالکیت‌های ادبی و هنری تابع اصل سرزمینی است. یعنی هر کشوری طبق مقررات خود از آثار فکری حمایت می‌کند و بر اساس شرایط و ضرورت‌های جامعه خویش، شروطی مثل ثبت را برای حمایت مقرر می‌کند. در ایران برای حمایت از آثار ادبی و هنری طبق ماده ۲۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، حمایت از آثار ادبی و هنری را به انتشار اثر برای اولین بار در ایران منوط می‌کند. تابعیت پدیدآورنده در این امر مؤثر نیست.

1. Original.

2. Originality.

بند دوم- ماهیت اثر موسیقایی

آثار موسیقایی از جمله آثار هنری است که در خلق و تولید آنها هنرمندان متعددی نقش دارند و نمی‌توان آن را اثری دانست که تنها توسط یک پدیدآورنده خلق شده و صرفاً بیانگر خلاقیت او باشد. از این روی در خصوص ماهیت اثر موسیقایی مناقشه است. از سوی دیگر، هر کدام از فعالیت‌های هنری که اثر موسیقایی را تشکیل می‌دهند و اجزای آن محسوب می‌شوند، از رفتار خلاقانه پدیدآورنده‌ای ناشی می‌شوند و محصول فکر، اندیشه و خلاقیت او هستند.

با این حال، اثر موسیقایی به عنوان یک اثر مستقل قابل حمایت تلقی شده، شناسایی دارنده حق اهمیت خواهد داشت. بنابراین شناخت ماهیت اثر و به تبع شناخت دارنده حق ضروری است. ابتدا آثار مختلف ادبی و هنری را از حیث تعدد پدیدآورندگان مختصراً توضیح داده، سپس با بررسی اثر موسیقایی، ماهیت آن را تحلیل خواهیم شد.

الف- اثر موسیقایی؛ یک اثر مشترک

اثر مشترک^۱ اثری است که در آفرینش آن، افراد متعدد هم‌فکری و مشارکت دارند. مشارکت در خلق اثر با هدف و ایده مشترک به یکدیگر مرتبط است.^۲ ماده ۶ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان در تعریف اثر مشترک بیان داشته: «اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار آنان جدا و متمایز نباشد، اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است». این ماده ناظر بر حالتی است که هریک از پدیدآورندگان مشترک، سهم غیرقابل تفکیک داشته باشند. اما همواره در یک اثر مشترک، سهم هریک از همکاران نامشخص و تفکیک ناپذیر نیست؛ به عنوان مثال در حالتی که از یک آهنگ و یک شعر ترانه‌ای ساخته می‌شود، سهم ادبی و سهم موسیقی مجزا و قابل تفکیک است، به طوری که بهره‌برداری جداگانه هریک از آنها ممکن است (تکثیر آواز بدون موسیقی و موسیقی بدون آواز).^۳

1. Joint Work.

۲. کلمبه، کلود، اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان، ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی، انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص ۶۰.

۳. همان، ص ۶۰.

در قانون یادشده، جدا و متمایز نبودن سهم هر کدام از مشارکت‌کنندگان جزئی از تعریف اثر مشترک است. اما این موضوع در پیش‌نویس لایحه حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط تغییر کرده، در بند ۶ ماده ۱ اثر مشترک چنین تعریف شده: «اثری است که در نتیجه همفکری خلاق دو یا چند شخص حقیقی در یک زمان و مکان واحد یا متفاوت پدید آمده است، به‌گونه‌ای که سهم هریک از شرکا به‌صورت بخش ممزوج‌شده‌ای از اثر باشد. خواه سهم مساوی، قابل تشخیص یا تفکیک باشد یا نباشد». بنابراین همین که چند نفر در خلق یک اثر ادبی و هنری نقش داشته باشند، فارغ از قابلیت تمیز و تفکیک میزان فعالیت و تلاش خلاقانه هر کدام از آنها، اثر مشترک تلقی می‌شود. در حقوق فرانسه نیز وضع همین‌گونه است.^۱ در رویه قضایی فرانسه، موضوع وحدت هدف و همکاری مؤلفان به‌منظور خلق اثر مشترک مورد توجه قرار گرفته است.^۲ اما به‌هرحال با توجه به آنچه در ماده ۶ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان پیش‌بینی شده، سهم خلاقانه پدیدآورندگان نباید قابل تمیز باشد و این موضوع داخل در تعریف اثر مشترک است. در نتیجه، اگر سهم پدیدآورندگی هر کدام از مؤلفان متمایز از سهم دیگران نباشد، از دید مقررات فعلی ایران، اثر مشترک تلقی نمی‌شود.

ب- اثر موسیقایی؛ یک اثر جمعی

اثر جمعی^۳ در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران پیش‌بینی نشده است، اما بند ۴ ماده ۱ پیش‌نویس لایحه حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط این اثر را چنین تعریف می‌کند: «اثری است که آن را دو یا چند شخص حقیقی با ابتکار و مدیریت شخص حقیقی یا حقوقی دیگر پدید می‌آورند، با این بنا که اثر به نام آن شخص منتشر شود و نام اشخاص حقیقی که در آفرینش اثر مشارکت داشته‌اند، ذکر نشود». اثر جمعی با ابتکار و زیر نظر یک شخص حقیقی یا حقوقی خلق می‌شود و نمی‌توان به هر کدام از پدیدآورندگان جدای از بقیه بر تمامیت و کلیت اثر حق داد.^۴

1. Nicolas, Binctin, Droit de la propriété intellectuelle, P. 117.

۲. رأی مورخ ۲۰ ژوئن ۲۰۰۸ شعبه ۴ دادگاه تجدیدنظر پاریس به نقل از:

Nicolas, Binctin, Droit de la propriété intellectuelle, P. 117

3. Collective Work.

۴. نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری (حق مؤلف و مالکیت صنعتی)، تهران: چاپار، پائیز ۸۱، ص ۸۸.

اثر جمعی ناشی از مشارکت پدیدآورندگان متعدد در تألیف و پدیدآوردن آن است. بدون اینکه اختصاص حق جداگانه برای هریک از آنها نسبت به مجموع اثر ممکن باشد. این آثار به ابتکار شخص حقیقی یا حقوقی تهیه و منتشر می‌شوند. اما خود آنها پدیدآورنده نیستند، بلکه از همکاری تعدادی از مؤلفان ایجاد شده و آورده هریک در جمع حل می‌شود. به نحوی که اعطای حقوق متمایز از کل اثر خلق شده به هریک امکان پذیر نیست. بنابراین در چنین شرایطی قائل شدن حقوق مؤلف برای شخص مبتکر اجتناب‌ناپذیر است.^۱ با توجه به این تعریف می‌توان گفت از ویژگی‌های اثر جمعی، این است که باید تحت مدیریت یک شخص اعم از حقیقی یا حقوقی خلق شده باشد؛ چاپ و انتشار آن باید به نام همان شخص حقیقی یا حقوقی باشد؛ خود اثر باید از اجتماع و ادغام آثار دیگر پدید آمده باشد و بالاخره این که اعطای حق مستقل و جداگانه نسبت به مجموع، برای هریک از پدیدآورندگان غیرممکن است.^۲

پ- اثر موسیقایی؛ یک اثر مرکب

در حقوق مالکیت ادبی و هنری، اثر مرکب^۳ اثری است که از تنظیم، کنار هم گذاشتن و آمیختن مبتکرانه چند اثر ادبی و هنری پدید آمده است.^۴ اثری که بر مبنای اثر موجود و بدون مشارکت پدیدآورنده اثر موجود پدید آمده باشد. اثر مرکب متعلق به پدیدآورنده‌ای است که آن را پدید آورده، به شرط اینکه حق پدیدآورنده ابتدائی (اثر اولیه) محفوظ بماند.^۵ با این حال بهره‌برداری از اثر موجود در اثر مرکب، ممکن است به دو شکل مختلف صورت پذیرد. گاه بهره‌برداری به اصطلاح «مادی» است؛ یعنی برای ایجاد اثر مرکب، کمترین تغییری در اثر موجود داده نمی‌شود؛ مثل ساختن موسیقی برای یک شعر یا تدوین منتخب اشعار یک یا چند شاعر. اما گاهی بهره‌برداری از اثر موجود «معنوی» است. به این مفهوم که برای آفرینش اثر مرکب (اثر جدید) تغییراتی در اثر موجود داده می‌شود و اثر موجود به صورت اولیه در اثر مرکب دیده نمی‌شود. مثال بارز در این زمینه، ترجمه‌ها

۱. کلمبه، کلود، پیشین، ص ۶۷.

۲. زرکلام، ستار، حقوق مالکیت ادبی و هنری، سمت، چاپ اول، ۱۳۸۷، صص ۱۰۱-۱۰۰.

3. Composite Work.

۴. آیتی، حمید، حقوق آفرینش‌های فکری با تأکید بر حقوق آفرینش‌های ادبی و هنری، تهران: حقوقدان، ۱۳۷۵، صص ۱۰۶-۱۰۵.

۵. زرکلام، ستار، قانون مالکیت فکری فرانسه و آلمان، ص ۳۳.

هستند.^۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان بدون اینکه تعریفی از اثر مرکب ارائه دهد، در بند ۷ ماده ۵ خود امکان به کار بردن اثر در فراهم کردن یا پدید آوردن اثرهای موضوع ماده ۲ آن قانون را پیش بینی کرده.^۲ بنابراین می توان گفت که مقنن ایرانی به مفهوم اثر مرکب توجه داشته است.^۳ در تشخیص آثار مرکب از آثار مشترک و آثار جمعی باید توجه داشت که اثر مرکب بر پایه اثر موجود شکل می گیرد و نیز پدیدآورنده اثر موجود در آفرینش اثر جدید مشارکت نمی کند.^۴

ت- تحلیل ماهیت اثر موسیقایی

آثار موسیقایی با توجه به تعدد هنرمندان و هدف مشترک آنها برای خلق یک اثر واحد، نزدیکی زیادی با اثر مشترک دارند. هنگامی که آهنگساز و شاعر قصد دارند مشارکت و سهم خود را برای ساختن یک اپرا ادغام کنند، اثر، مشترک به نظر می رسد. به علاوه، همه اشخاص دخیل اعم از پدیدآورندگان و اجراکنندگان مانند تهیه کننده، آهنگساز، ترانه سرا، خواننده و نوازندگان با هم در تعامل و همفکری بوده، در پی خلق یک اثر واحد هستند. باین حال از آنجا که اجزای مشارکت قابل تفکیک اند، اثر ناشی از همکاری نمی تواند موضوع ماده ۶ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان باشد. به علاوه به موجب ماده ۶ قانون مزبور، حقوق ناشی از اثر مشترک حق مشاع پدیدآورندگان است. اجرای این حکم در خصوص آثار موسیقایی مشکلاتی را به همراه خواهد داشت، زیرا در حالتی که هرکدام از پدیدآورندگان قصد اعمال حق خود را داشته باشد، جلب موافقت و همراهی دیگران آسان نخواهد بود. می توان گفت که مشکل مربوط به حقوق مشاع پدیدآورندگان در آثار موسیقایی، با عقد قرارداد برطرف می شود. اشخاص مؤثر در فرایند تهیه یک اثر موسیقایی حقوق خود را در قالب قرارداد به تهیه کننده واگذار می کنند و وی به عنوان دارنده حق، در موارد لازم حق خود را اعمال می کند. وانگهی با توجه به مفهوم اثر مرکب که پدیدآورنده به طور مستقل، بر پایه اثر موجود اقدام به ایجاد اثر دیگری می کند،

۱. زرکلام، ستار، حقوق مالکیت ادبی و هنری، صص ۹۹-۱۰۰.

۲. بند ۷ ماده ۵ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸): به کار بردن اثر در فراهم کردن یا پدید آوردن اثرهای دیگری که در ماده دوم این قانون درج شده است.

۳. ستار زرکلام، نقایص و خلأهای موجود در قوانین مرتبط با حقوق مالکیت ادبی و هنری در ایران، مجموعه مقالات همایش مالکیت ادبی - هنری و حقوق مرتبط، پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹، صص ۱۳۷.

۴. ستار زرکلام، حقوق مالکیت ادبی و هنری، صص ۹۹.

بدون اینکه پدیدآورنده اثر اصلی دخالتی در خلق آن داشته باشد، مشخص می‌شود که اثر موسیقایی، یک اثر مرکب نیست و اثر موسیقایی در نتیجه ترکیب آثار موجود خلق نمی‌شود. فقط موسیقی تنظیم شده می‌تواند اثر مرکب تلقی شود. آثار ترکیبی در زمینه موسیقی معمولاً با عنوان تنظیم بیان می‌شوند. عنوانی که در زبان موسیقی تنظیم به مفهوم اخص واریاسیون^۲ را در بر می‌گیرد. این آثار - مثل رهبری ارکستر یک قطعه نوشته برای ساز واحد- نشان از شخصیت مؤلفان خود دارند.^۳ به نظر می‌رسد اثر موسیقایی به اثر جمعی نزدیک باشد. تهیه‌کننده در اثر موسیقایی، شخص حقیقی یا حقوقی است که مدیریت پدیدآوردن اثر را عهده‌دار است و با انعقاد قرارداد با هرکدام از پدیدآورندگان، اجراکنندگان و دیگر عوامل، فرایند خلق و اجرا را تنظیم و مدیریت می‌کند. طرف قرارداد نیز، ابتکار و مدیریت تهیه‌کننده را در خلق اثر موسیقایی می‌پذیرد و حقوق خود را به موجب قرارداد به او انتقال می‌دهد. با این حال، از آنجا که آثار جمعی در قوانین امروزی ایران پیش‌بینی نشده، تطبیق دقیق اثر موسیقایی بر اثر جمعی خالی از اشکال نیست. به‌طورکلی می‌توان چنین نتیجه گرفت که با توجه به عدم پیش‌بینی آثار جمعی و مرکب در قوانین حال حاضر ایران و همچنین تعریف خاص اثر مشترک و ضرورت متمایز نبودن سهم هرکدام از پدیدآورندگان، تعیین ماهیت دقیق آثار موسیقایی و تطبیق آن با نهادهای پیش‌بینی شده در قوانین موضوعه امروزی ممکن نیست و می‌توان ماهیت این آثار را به مفاد قرارداد یا قراردادهای منعقدشده بین عوامل دخیل در خلق اثر موسیقایی موکول کرد. بدین صورت که حسب قرارداد، اثر موسیقایی می‌تواند جمعی، مشترک یا گاهی مرکب باشد.^۴

گفتار دوم- مقررات حمایت‌کننده از هنر موسیقایی در حقوق مالکیت ادبی و هنری

حمایت حقوق مالکیت ادبی و هنری از هنر موسیقایی به صورت یک تأسیس یکسان و یکپارچه بین‌المللی صورت نمی‌گیرد. کشورها براساس قوانین ملی از مالکیت‌های فکری حمایت کرده، در

1. Arrangements.

۲. واریاسیون (Variation): دگرگون ساختن برخی از عناصر یک ایده موسیقایی با حفظ برخی دیگر از ویژگی‌های آن. کیمی، راجر، پیشین، ص ۸۹.

۳. کلمبه، کلود، پیشین، صص ۵۸-۵۷.

۴. Nicolas, Binctin, Droit de la propriété intellectuelle, P. ۴.

چارچوب مرزها صلاحیت خود را اعمال می‌کنند. با وجود این، مجموعه‌ای از معاهدات بین‌المللی وجود دارد که براساس آن کشورهای عضو توافق می‌کنند که حمایت‌های قانونی را به اتباع و اشخاص مقیم دیگر کشورهای عضو سند بین‌المللی تسری دهند.^۱ در این بند، مقررات بین‌المللی مذکور با توضیحی مختصر برشمرده می‌شوند.

بند اول - مقررات بین‌المللی راجع به حقوق مؤلف

الف - کنوانسیون برن^۲

کنوانسیون برن، اولین و مهم‌ترین سند بین‌المللی در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری و حمایت از حقوق مؤلف است. ۱۷۶ کشور به نسخه پاریس (۱۹۷۱) این سند پیوسته، اجرای آن را پذیرفتند.^۳ کنوانسیون برن آثار موسیقایی را تعریف نکرده، ولی در بند ۱ ماده ۲ این آثار و همچنین تنظیم موسیقی با کلام یا بی‌کلام^۴ را به عنوان مصادیقی از آثار ادبی و هنری و در زمره آثار مورد حمایت پیش‌بینی کرده است. بر اساس بند ۳ ماده ۲ این کنوانسیون، تنظیم یک اثر موسیقی^۵ به عنوان یک اثر اشتقاقی و گاهی مرکب مورد حمایت قرار دارد. بند ۱ ماده ۱۱ کنوانسیون برای پدیدآورنده آثار موسیقی، مصادیقی از حقوق انحصاری را در نظر گرفته است.^۶

ب - کنوانسیون جهانی کپی‌رایت^۷

کنوانسیون جهانی کپی‌رایت یا کنوانسیون جهانی حقوق مؤلف که اصطلاحاً کنوانسیون ژنو نیز نامیده می‌شود، با رویکردی کپی‌رایتی و تقریباً مخالف رویکرد کنوانسیون برن در سال ۱۹۵۲ ایجاد شد. با گذشت زمان زیادی از شکل‌گیری آن، کشورها رغبت زیادی برای پیوستن به آن از خود

۱. مهدی‌زاده، حسین، ثبت آثار ادبی و هنری و حمایت‌های قانونی، مجد، ۱۳۸۹، ص ۴۳.

2. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works.

3. https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=A&act_id=26 (May 5, 2024).

4. Musical compositions with or without words.

5. Arrangements of music.

6. J.A.L, Sterling, World Copyright Law, P. 220.

7. Universal Copyright Convention (UCC).

نشان ندادند. مطابق ماده اول این کنوانسیون، آثار موسیقایی از جمله آثار ادبی و هنری هستند که دولت‌های عضو، ملزم به حمایت مؤثر و مناسب از حقوق پدیدآوردندگان آنها هستند.

پ- معاهده وایپو راجع به حقوق مؤلف^۱

سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)^۲ از سال ۱۹۹۴ درصد به‌روزرسانی مقررات کنوانسیون برن برآمد. کنوانسیون برن از سال ۱۹۷۱ دست‌نخورده باقی مانده بود. هدف از این تغییرات، ایجاد مقررات حمایت از آثار ادبی و هنری متناسب با تحولات ناشی از گسترش فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات نظیر نرم‌افزارها و پایگاه‌های داده، فضای اینترنت و مبادلات الکترونیک بود. این اتفاق در سال ۱۹۹۶ و در قالب یک معاهده جدا از کنوانسیون برن صورت گرفت که در واقع، یک نوع توافق خاص در چارچوب ماده ۲۰ کنوانسیون برن محسوب می‌شد. ماده ۲۰ کنوانسیون برن مقرر می‌کند: «کشورهای اتحادیه حق انعقاد توافقات خاص را به‌نحوی که این توافقات حقوق بیشتری نسبت به حقوق پیش‌بینی شده در این کنوانسیون به پدیدآوردندگان اعطا کند، برای خود محفوظ می‌دارند». بند ۱ ماده ۱ معاهده به این موضوع تصریح دارد. معاهده حقوق مؤلف وایپو دارای ۱۱۶ عضو است.^۳ بر اساس بند ۲ ماده ۱ این معاهده، هیچ‌کدام از مفاد این معاهده تعهداتی را که اعضا در راستای حمایت از آثار ادبی و هنری به موجب کنوانسیون برن بر عهده گرفته‌اند، نقض نمی‌کند. همچنین به موجب بند ۴ ماده ۱ این معاهده، کشورها باید به مواد ۱ تا ۲۱ و همچنین پیوست کنوانسیون برن پایبند باشند. به موجب ماده ۳ این معاهده، اعضا باید مفاد مواد ۲ تا ۶ کنوانسیون برن را در خصوص حمایت‌های پیش‌بینی شده در این معاهده به‌طور کامل اجرا کنند. بنابراین آثار پیش‌بینی شده در ماده ۲ کنوانسیون برن از جمله آثار و تنظیمات موسیقایی به موجب این معاهده نیز حمایت می‌شوند.^۴

1. WIPO Copyright Treaty (WCT).

2. World Intellectual Property Organization (WIPO).

3. https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=16 (May 5, 2024).

4. Paul, Goldstein, International Copyright, P. 115.

بند دوم- مقررات بین‌المللی راجع به حقوق مرتبط

الف- کنوانسیون رم^۱

کنوانسیون رم در سال ۱۹۶۱ به منظور حمایت از اجراکنندگان (هنرمندان مجری اثر)، تولیدکنندگان فنوگرام^۲ و سازمان‌های پخش مصوب شد. این کنوانسیون دارای ۹۷ عضو است.^۳ اساس حمایت در کنوانسیون رم برای سه گروه ذکر شده یکسان نیست. درحالی‌که به تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و سازمان‌های پخش حقوق انحصاری اعطا شده است، برای هنرمندان مجری اثر تنها امکان منع برخی از اعمال پیش‌بینی شده است. علت این امر در تفاوت نظام‌ها در حمایت از حقوق هنرمندان مجری اثر است. درحالی‌که برخی از کشورها، نظام خاص حمایتی برای این افراد وضع و تصویب کرده بودند، برخی دیگر از کشورها بدون پیش‌بینی مقررات خاص و فقط با اعمال ضمانت اجراهای کیفری، از آنها حمایت می‌کردند. طبق بند الف ماده ۳ این کنوانسیون، هنرمندان مجری اثر عبارتند از: هنرپیشگان، خوانندگان، نوازندگان، رقاصان و سایر اشخاصی که عرضه می‌کنند، آواز می‌خوانند، از بر می‌خوانند، دکلمه می‌کنند یا به هر نحو دیگری آثار ادبی و هنری را بازی و یا اجرا می‌کنند.^۴ باین حال، ماده ۹ کنوانسیون به کشورهای عضو اجازه داده تا حمایت کنوانسیون را به هنرمندانی که آثار هنری را اجرا نمی‌کنند؛ مثل شعبده‌بازان، هنرمندان سیرک یا کسانی که نغمه‌ها و صداها، طبیعت و حیوانات را تقلید می‌کنند هم‌گسترش دهند.^۵ در ماده ۷ کنوانسیون، حداقل حمایت‌های پیش‌بینی شده از هنرمندان مجری در برابر برخی از اعمال که بدون رضایت آنها انجام می‌شود، برشمرده شده. مواردی چون پخش رادیویی یا تلویزیونی و ارسال برای عموم، اجراهای زنده آنها، ضبط اجراهای زنده، تکثیر اجراهای ضبط شده.

1. Rome Convention for The Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations.

۲. به فنوگرام، آوانگاشت و به تولیدکننده فنوگرام، آوانگار گفته می‌شود.

3. https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=17 (May 6, 2024).

4. "Performers" means actors, singers, musicians, dancers, and other persons who act, sing, deliver, declaim, play in, or otherwise perform literary or artistic works.

5. Any Contracting State may, by its domestic laws and regulations, extend the protection provided for in this Convention to artists who do not perform literary or artistic works.

تولیدکنندگان فنوگرام، از دیگر ذی نفعان حمایت در این کنوانسیون هستند. طبق بند پ ماده ۳ کنوانسیون، اینها اشخاصی هستند که صدای ناشی از اجرای موسیقی را ضبط می‌کنند.^۱ مطابق این کنوانسیون، تولیدکننده فنوگرام، هر شخص حقیقی یا حقوقی است که اولین تثبیت اصوات ناشی از یک اجرا یا سایر اصوات را انجام می‌دهد. در تعریف فنوگرام آمده که هرگونه تثبیت صدای ناشی از یک اجرا یا سایر اصوات، فنوگرام (آوانگاشت) است.^۲ طبق ماده ۱۰ کنوانسیون حقوق تولیدکنندگان، آوانگاشت‌ها عبارت است از: حق صدور اجازه یا منع تکثیر مستقیم یا غیرمستقیم فنوگرام.^۳ همچنین طبق ماده ۱۲ این کنوانسیون، در صورتی که فنوگرام توسط سازمان‌های پخش موضوع پخش رادیویی و یا مخابره به عموم قرار گیرد، تولیدکننده فنوگرام برای یک دفعه، حق برخورداری از اجرت عادلانه^۴ خواهد داشت. طبق ماده ۱۴، مدت حمایت در این کنوانسیون حداقل بیست سال از پایان سالی است که اجرا در آن سال ضبط یا انجام یا پخش رادیویی - تلویزیونی شده است.

ب- کنوانسیون آوانگاشت‌ها^۵

در طول دهه ۱۹۶۰ سرقت نوارهای صوتی به عللی مانند ظهور شیوه‌های ضبط صنعتی و پیشرفته و ظهور نوار کاست که امکان ضبط یک اثر را بر روی چندین نوار خالی فراهم می‌کرد، افزایش یافت و به یک صنعت پردرآمد تبدیل شده بود. در واکنش به این موضوع، کنوانسیون آوانگاشت‌ها به منظور حمایت از آثار صوتی و نوارها و صفحات موسیقی در سال ۱۹۷۱ در ژنو منعقد گردید. ۸۱ کشور عضو این کنوانسیون هستند.^۶ این کنوانسیون برعکس کنوانسیون رم که از سه دسته صاحبان حقوق مجاور حمایت می‌کند، فقط از تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها حمایت کرده، به منظور مقابله با تولید، تکثیر و تجارت غیرمجاز

1. Producer of phonograms” means the person who, or the legal entity which, first fixes the sounds of a performance or other sounds.

2. Phonogram” means any exclusively aural fixation of sounds of a performance or of other sounds.

3. Producers of phonograms shall enjoy the right to authorize or prohibit the direct or indirect reproduction of their phonograms.

4. Single Equitable Remuneration.

5. Convention for the Protection of Producers of Phonograms against Unauthorized Duplication of their Phonograms.

6. https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=18 (May 6, 2024).

آوانگاشت‌ها مقرراتی را وضع می‌کند. طبق ماده ۲ این کنوانسیون، دولت‌های عضو مکلف به حمایت از اتباع سایر کشورهای عضو در مقابل تولید کپی‌های غیرمجاز، ورود آنها به داخل کشور و توزیع آنها به عموم هستند. بنابراین اشخاص مورد حمایت این کنوانسیون عبارتند از: تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها، یعنی اشخاص حقیقی یا حقوقی که اولین تثبیت اصوات را انجام دهند. به موجب ماده ۴ این کنوانسیون، مدت حمایت به قوانین داخلی دولت‌های عضو واگذار شده است. باین حال این مدت نمی‌تواند کمتر از بیست سال باشد. شروع این مدت بیست‌ساله، از پایان سالی است که در آن سال صدا برای نخستین بار ضبط شده یا فونوگرام برای نخستین بار منتشر شده است. قابل ذکر اینکه، حمایت مقرر در این کنوانسیون نمی‌تواند به حمایت‌های شناخته‌شده در کنوانسیون رم برای هنرمندان مجری اثر، تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها و یا سازمان‌های پخش رادیویی صدمه بزند یا آن را محدود کند.

پ- معاهده وایپو راجع به اجراها و آوانگاشت‌ها

همان‌گونه که هدف از تصویب معاهده حقوق مؤلف وایپو حمایت از آثار ادبی و هنری در فضای الکترونیک و توسعه حمایت‌های مقرر در کنوانسیون برن است، هدف از تصویب معاهده اجراها و فونوگرام‌های وایپو نیز توسعه حمایت‌های مقرر در کنوانسیون رم درخصوص اجراکنندگان و تولیدکنندگان فونوگرام‌ها و حمایت از آنها در فضای الکترونیک است. این معاهده در سال ۱۹۹۶ تصویب شده، دارای ۱۱۲ عضو است.^۱ این معاهده از دو گروه حمایت می‌کند: اجراکنندگان از جمله خوانندگان و نوازندگان و تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها. مطابق این معاهده، حقوق مادی اجراکنندگان در اجراهای ضبط‌شده در صفحات صوتی عبارتند از: حق تکثیر^۲ یعنی صدور اجازه تکثیر مستقیم یا غیرمستقیم صفحه صوتی به هر شکل و روشی (ماده ۷)، حق توزیع^۳ یعنی صدور اجازه در اختیار عموم قرار دادن نسخه اصلی و ثانی صفحه صوتی از طریق فروش یا سایر صور انتقال مالکیت (ماده ۸)، حق اجاره دادن^۴ یعنی حق صدور اجازه اجاره دادن نسخه اصلی و فرعی صفحه صوتی به صورت

1. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT).

2. https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=20 (May 7, 2024).

3. Right of Reproduction.

4. Right of Distribution.

5. Right of Rental.

تجاری به عموم طبق قوانین داخلی کشورهای عضو (ماده ۹)، حق در اختیار سایرین قرار دادن^۱ یعنی حق صدور اجازه در اختیار عموم قرار دادن هر نوع اجرای موجود در یک صفحه صوتی، با وسایل باسیم یا بی‌سیم، به طریقی که عموم بتوانند از مکان و در زمانی که فرد فرد آنها انتخاب می‌کنند، به این اجرای ضبط‌شده دسترسی داشته باشند (ماده ۱۰).^۲ این معاهده در ماده ۶ در رابطه با اجراکنندگان در خصوص اجراهای ضبط‌نشده نیز، سه نوع حقوق مادی در نظر گرفته: حق پخش رادیویی - تلویزیونی،^۳ حق ارسال برای عموم^۴ و حق تثبیت^۵ یا ضبط.^۶

نکته بارز و متفاوت این معاهده، شناسایی حقوق معنوی برای اجراکنندگان آثار است. ماده ۵ این معاهده دربرگیرنده حق سرپرستی^۷ و حق احترام به اجرا^۸ برای اجراکنندگان است. در کنوانسیون رم این حق برای اجراکنندگان پیش‌بینی نشده است. حقوق تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها در این معاهده عبارتند از: حق تکثیر^۹ مستقیم یا غیرمستقیم صفحه صوتی (ماده ۱۱)، حق توزیع نسخه اصلی و فرعی صفحه صوتی (ماده ۱۲)، حق اجازه دادن (ماده ۱۳)، حق در دسترس عموم قرار دادن (ماده ۱۴) و حق برخورداری از اجرت عادلانه در صورت پخش اجرای ضبط‌شده توسط سازمان پخش (ماده ۱۵). به موجب بند ۱ ماده ۱۷ این معاهده، مدت حمایت از حقوق اجراکنندگان حداقل تا ۵۰ سال از پایان سالی که اجرا در آن سال ضبط شده، ادامه خواهد داشت. همچنین به موجب بند ۲ این ماده، مدت حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام‌ها حداقل ۵۰ سال از پایان سالی است که فنوگرام منتشر شده و یا در صورت عدم انتشار، اجرا در آن سال ضبط شده باشد.

1. Right of Making Available to the public.

۲. میرحسینی، سیدحسن، مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، میزان، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ص ۲۶۷.

3. Rights of broadcasting.

4. Rights of communication to the public.

5. Rights of fixation

۶. همان، صص ۲۶۸-۲۶۷.

7. Right of Paternity (Right to claim to be identified as the performer).

8. Right of Integrity.

9. Right of Reproduction.

بند سوم- موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تربیس)^۱

در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴، مذاکرات دور اروگوئه که به تشکیل سازمان جهانی تجارت^۲ منتهی شد، با امضای توافق‌نامه نهایی توسط ۱۲۰ کشور پایان یافت. درحالی‌که موافقت‌نامه‌ای تحت عنوان «موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری» در آن گنجانده شده بود، کشورهای صنعتی که زبان‌های فراوانی را از تکثیر غیرمجاز محصولات خود در کشورهای درحال توسعه متحمل می‌شدند، طی مذاکرات گات^۳ تلاش کردند تا موضوع مالکیت فکری را در موافقت‌نامه بگنجانند. به گونه‌ای که ابزارهای تنبیهی شدید و بازدارنده‌ای را در مورد دولت‌های متخلف در بر داشته باشد و علاوه بر آن، نوعی سازوکار حل اختلاف و اقامه دعوی را پیش‌بینی کند. سازوکارهایی که در مقررات پیشین از جمله کنوانسیون‌های برن و پاریس وجود نداشت. به موجب بند ۲ ماده ۲ این موافقت‌نامه، هیچ‌کدام از مفاد بخش‌های ۱ تا ۴ این موافقت‌نامه نمی‌تواند تعهداتی را که کشورهای عضو به موجب کنوانسیون‌های پاریس، برن و رم و معاهده مربوط به مالکیت فکری در خصوص مدارهای یکپارچه بر عهده گرفته‌اند، نقض کند. بنابراین تعهد کشورهای عضو کنوانسیون‌های برن و رم در خصوص حمایت از آثار و اجراهای موسیقایی در این موافقت‌نامه لحاظ شده و تمامی اشخاصی که در دو کنوانسیون مذکور مورد حمایت قرار می‌گیرند، به موجب موافقت‌نامه تربیس نیز حمایت شده، تمامی حقوق اعطایی به آنها محفوظ خواهد بود. به علاوه به موجب بند ۱ ماده ۹ این موافقت‌نامه، «اعضا مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن (۱۹۷۱) و پیوست این کنوانسیون را رعایت خواهند کرد. البته طبق موافقت‌نامه حاضر حقوق یا تعهداتی در خصوص حقوق اعطایی به موجب ماده ۶ مکرر این کنوانسیون یا حقوق ناشی از آن ندارند».

ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن در خصوص حقوق معنوی^۴ است که موافقت‌نامه تربیس با توجه به اهداف تجاری خود، بنای حمایت از آن را ندارد. در واقع، این معاهده همه مقررات ماهوی موجود در کنوانسیون برن را غیر از حق معنوی مورد توجه قرار داده است. بنابراین تمامی مصادیقی که در

1. Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement (TRIPs).

2. World Trade Organization (WTO).

3. GATT.

4. Moral Rights.

بند ۱ ماده ۲ کنوانسیون برن با عنوان آثار مورد حمایت قید شده، از جمله آثار موسیقایی و تنظیم‌های موسیقایی مورد پذیرش و حمایت این موافقت‌نامه نیز خواهد بود.^۱ همچنین مفاد بند ۳ ماده ۲ این کنوانسیون که تنظیمات موسیقایی را به عنوان اثر اشتقاقی حمایت کرده و همچنین مفاد ماده ۱۱ در خصوص حقوق انحصاری پدیدآورندگان آثار موسیقایی برای کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت لازم‌الرعایه خواهد بود. به علاوه، در حوزه حقوق مرتبط (حقوق مجاور)^۲ یعنی حقوق اجراکنندگان آثار موسیقایی و آوانگارها، بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس مورد توجه است. مطابق بند ۱ ماده ۱۴ این موافقت‌نامه، اجراکنندگان از این حق برخوردارند که از ضبط اجرای ضبط‌نشده خود و تکثیر آن بدون کسب اجازه از آنها جلوگیری به عمل آورند. همچنین ایشان می‌توانند از پخش از طریق وسایل بی‌سیم و پخش اجرای زنده خود بدون کسب اجازه از آنها ممانعت کنند.^۳

در مورد حقوق تولیدکنندگان آثار صوتی بند ۲ ماده ۱۴ این موافقت‌نامه مقرر می‌دارد که تولیدکنندگان آثار صوتی از این حق برخوردار خواهند بود که تکثیر مستقیم یا غیرمستقیم آثار صوتی خود را اجازه داده یا از آن جلوگیری کنند. علاوه بر این، موافقت‌نامه تریپس به تولیدکنندگان آثار صوتی اجازه داده که از اجاره تجاری آثار صوتی بدون اجازه آنها ممانعت کنند. همان‌طور که در بند ۴ ماده ۱۴ مقرر گردیده، چنانچه در قوانین داخلی، هر عضو روش خاصی برای پرداخت عوض عادلانه به دارندگان حق در ازای بهره‌برداری از آثار صوتی پیش‌بینی شده باشد، این روش می‌تواند حفظ شود؛ مشروط بر این‌که اجاره تجاری آثار صوتی به حقوق انحصاری دارندگان حق، برای تکثیر لطمه‌ای مهم وارد نیاورد.^۴

نتیجه

هنر موسیقایی آمیخته‌ای از اثر موسیقایی و اجرای آن است. اثر موسیقایی به عنوان یک اثر ادبی و هنری مشمول نظام حقوق مؤلف بوده و می‌تواند توسط یک یا چند شخص پدید آید. اثر مذکور توسط

۱. افتتاحی‌زاده، و بزرگی، وحید، بایسته‌های الحاق به سازمان جهانی تجارت در زمینه حقوق مالکیت فکری، شرکت چاپ و نشر بازگانی، چاپ اول، اردیبهشت ۱۳۸۳، صص ۶۲-۶۳.

2. Related Rights (Neighboring Rights).

۳. همان، پیشین، ص ۶۸.

۴. همان، ص ۶۹.

یک یا چند شخص اجرا می‌شود و از اجراکنندگان در گستره حقوق مرتبط (حقوق مجاور) حمایت می‌شود. از آنجا که اشخاص متعددی می‌توانند در شکل‌گیری اثر موسیقایی نقش داشته باشند، اثر مذکور حسب عواملی چون نوع قرارداد و نحوه تعامل اشخاص اثرگذار در خلق آن می‌تواند به عنوان یک اثر مشترک یا جمعی و یا گاهی مرکب توصیف و تبیین شود. با این حال، تعیین ماهیت آثار موسیقایی در حقوق ایران از منظر قانونی ممکن نبوده و به نوع قرارداد بستگی دارد، چراکه در نظام حقوقی ایران، مقررات موجود از جمله قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، آثار جمعی و مرکب را تعریف نمی‌کند و برای اثر مشترک نیز، تفکیک و تمایزناپذیری سهم خلاقانه هرکدام از شرکا را لازم و ضروری می‌داند. مقررات حوزه حقوق مؤلف ایران، اثر موسیقایی را به عنوان یک اثر ادبی هنری در زمره آثار مورد حمایت ذکر کرده، به پدیدآورنده آن، حقوق مادی و معنوی انحصاری اعطا می‌کند. اما نظام حقوقی ایران در مورد حوزه حقوق مرتبط (حقوق مجاور) موضعی ندارد. از این‌رو، حمایت از هنر موسیقایی که مجموعه‌ای از اثر و اجرای آن است، ناقص و ناتمام مانده. بنابراین به منظور حمایت مناسب و شایسته از پدیدآورندگان هنر موسیقایی، شکل‌گیری مقررات ملی راجع به حقوق مرتبط ضروری است. در این خصوص، احیای لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری که متکی بر مطالعات و تلاش‌های علمی و پژوهشی حدوداً بیست ساله است، توصیه می‌شود.

در سطح بین‌المللی مقررات متعددی، هم در حوزه حقوق مؤلف و هم در حوزه حقوق مجاور وجود دارد. در این مقررات در قالب اصل «حداقل حمایت»، حمایت‌هایی برای پدیدآورندگان آثار موسیقایی و همچنین اجراکنندگان این آثار پیش‌بینی شده است. این حمایت‌ها برای کشورهای عضو لازم‌الاتباع است. بنابراین هرکدام از کشورهای عضو هرکدام از این اسناد بین‌المللی، ملزم و متعهد است که در چارچوب مفاد سند مذکور از اتباع دیگر کشورهای عضو حمایت‌های حداقلی مذکور در آن سند را اعمال کند. با توجه به عدم عضویت ایران در این مقررات، از هنر موسیقایی ایرانی، در خارج از کشور هیچ‌گونه حمایتی به عمل نمی‌آید و متقابلاً دولت ایران نیز، متعهد به حمایت از آثار و اجراهای موسیقایی خارجیان نیست. به منظور حمایت مناسب از هنر موسیقایی ایرانی در خارج از کشور و همچنین حمایت از هنر موسیقایی خارجیان در داخل کشور، در جهت تسهیل تبادل هنری و فرهنگی و پیشگیری از نقض حقوق، بازاندیشی در خصوص موضع ایجابی یا سلبی ایران درباره مقررات بین‌المللی حوزه کپی‌رایت، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

۱. کتاب‌ها

- آیتی، حمید، حقوق آفرینش‌های فکری با تأکید بر حقوق آفرینش‌های ادبی و هنری، تهران: حقوق دان، ۱۳۷۵.
- احمدی، بابک، موسیقی‌شناسی (فرهنگ تحلیلی مفاهیم)، تهران: مرکز، چاپ اول، ۱۳۸۹.
- زرکلام، ستار، حقوق مالکیت ادبی و هنری، تهران: سمت، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- زرکلام، ستار (مترجم)، قانون مالکیت فکری فرانسه و آلمان (آثار ادبی و هنری)، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- زرکلام، ستار، نقایص و خلأهای موجود در قوانین مرتبط با حقوق مالکیت ادبی و هنری در ایران، مجموعه مقالات همایش مالکیت ادبی هنری و حقوق مرتبط، پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹.
- فتحی‌زاده، امیرهوشنگ و وحید بزرگی، بایسته‌های الحاق به سازمان جهانی تجارت در زمینه حقوق مالکیت فکری، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- کرنو، ماری، ایزابیل دولامبرنوری، پیر سیرنلی، کاترین والر، فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلف و کپی‌رایت، ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی و پژمان محمدی، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- کلمبه، کلود، اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان، ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
- کیمی‌ین، راجر، درک و دریافت موسیقی، ترجمه حسین یاسینی، تهران: چشمه، چاپ دهم، ۱۳۹۰.
- میرحسینی، سیدحسن، فرهنگ حقوق مالکیت معنوی، جلد دوم (حقوق مالکیت ادبی و هنری)، تهران: میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- میرحسینی، سیدحسن، مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
- مهدی‌زاده، حسین، ثبت آثار ادبی و هنری و حمایت‌های قانونی، تهران: مجد، ۱۳۸۹.
- نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری (حق مؤلف و مالکیت صنعتی)، تهران: چاپار، ۱۳۸۱.

۲. مقاله‌ها

- میرشمسی، محمدهادی، همسویی رویکرد قانونگذاری ایران با مقررات بین‌المللی در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری، حقوق پزشکی، ۱۳۹۵، جلد ۱۰ (ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری).
- میرشمسی، محمدهادی، تحلیل تطبیقی قرارداد بین مؤلف و تهیه‌کننده اثر سینمایی در حقوق ایران و فرانسه، الهیات هنر، ۱۴۰۰، شماره ۲۰.

ب- انگلیسی

- Binctin, Nicolas, Droit de la propriété intellectuelle, 6e, LGDJ, 2020, Paris.
- Goldstein, Paul, International Copyright, Oxford University Press, 2001.
- S. Rosen, Roland, Music and Copyright, 1 edition, Oxford, 2015, London.
- Sterling, J.A.L, World Copyright Law, Sweet & Maxwell Publication, 1998, London.
- www.wipo.int.

Musical art and its protective regulations in literary and artistic property law

Mohammadhadi Mirshamsi¹

Abstract

Musical art is an intellectual creation and phenomenon in the literary and artistic field that is marked from the performance of a musical work. A musical work is created by the author or authors (creator/creators), and protected by author rights system. The performance of a musical work is realized by a performer or performers such as singers and musicians, and as a result of the performing of a musical work, musical art is formed. Considering that musical art is a combination of work and performance, explaining its concept and nature requires precision. The nature of a musical work is not clear in contemporary Iranian law, and is mostly subject to contract. In addition, the essential persons in the creation of musical art are a collection of authors and performers, and the national and international regulations governing them have been established in the two areas of author rights and related rights (neighboring rights). In various international regulations, minimum protection is provided for authors and performers of musical works, and are mandatory for member states. Iran has not joined any of these international regulations, either in the field of author rights or in the field of related rights, and therefore, just as the Iranian government is not committed to protect the musical art of foreigners, reciprocally, within the framework of international regulations, Iranian nationals do not have rights abroad. In order to adequately protect Iranian musical art, it is necessary to establish appropriate domestic regulations regarding the protection of this art, especially in the field of related rights, considering the pending bill for the protection of literary-artistic property rights and reconsidering the accession to international copyright regulations.

key words: Musical art, Musical work, Author rights, Related rights, Author, performer

1. Assistant Professor, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

mh_mirshamsi@yahoo.fr